

МАКТАБГАЧА ВА КИЧИК МАКТАБ YOSHIDAGI BOLALARDA MOSLASHA OLMASLIK XUSUSIYATLARIDAN TORTINCHOQLIKNING TURLI KO'RINISHLARI

*Hakimova Fazolat Xoshimovna,
Buxoro davlat universiteti, tarix va yuridik fakultet, psixologiya va sotsiologiya
kafedrasi o'qituvchisi
<https://orcid.org/0000-0001-5715-9352>*

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha va kichik maktab yoshidagi o'quvchilar guruhlarida ijtimoiy psixologik moslashuv shakillanishining o'ziga xos xususiyatlari va bu jarayonda bolada kechadigan noto'g'ri psixologik rivojlanishlarni psixokorreksiya qilish haqida yoritib berilgan.

Tayanch so'zlar: Psixokorreksiya, konstruktiv muloqot, korreksion buzilish, ijtimoiy taraqqiyot, munosabat, agressivlik, o'jarlik, tortinchoqlik, ijtimoiy psixologik moslashuv, qaysarlik, jizzakilik, o'zini moslashtirish, o'zini chetga olish, hamkorlik, faoliyat, qadr-qimmat, fel-atvor, o'zidan ketish, motiv, iltifotsizlik, loqaydlik niqobi, mukammal, o'ziga ishonch, fiziologik alomatlar, hatti-harakat.

ОСОБЕННОСТИ ЗАСТЕНЧИВОСТИ ОТ ДЕЗАДАПТАЦИИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА РАЗНЫЕ ВЗГЛЯДЫ

*Хакимова Фазолат Хошимовна
Бухарский государственный университет, факультет истории и права,
преподаватель кафедры психологии и социологии*

Аннотация: В статье рассмотрены особенности формирования социально-психологической адаптации в группах пловцов дошкольного и младшего школьного возраста и проведена психокоррекция аномального психологического развития ребенка в этом процессе.

Ключевые слова: психокоррекция, конструктивное общение, коррекционное расстройство, социальное развитие, установка, агрессия, упрямство, застенчивость, социально-психологическая адаптация. упрямство, упрямство, самосоответствие, эгоцентризм, сотрудничество, активность, достоинство, поведение, отстраненность, мотив, недоброжелательность, отстраненность, маска равнодушия, совершенство, самоуверенность, физиологические симптомы, поведение.

SHYNESS FROM MALADJUSTMENT CHARACTERISTICS IN CHILDREN OF PRESCHOOL AND JUNIOR SCHOOL AGE DIFFERENT VIEWS

*Hakimova Fazolat Khoshimovna
Bukhara State University, faculty of history and law, teacher of the
department of psychology and sociology*

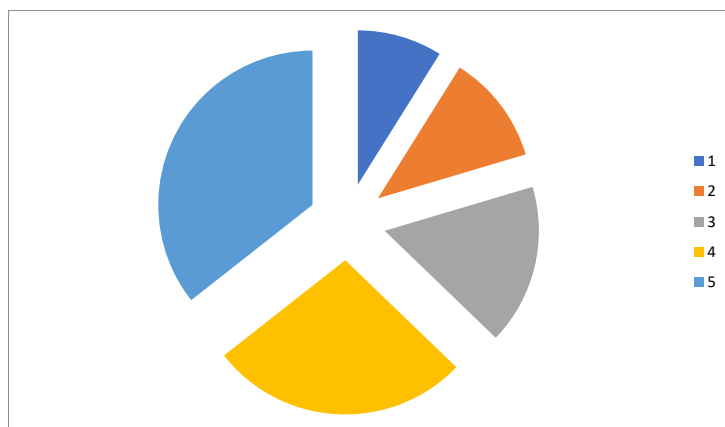
Annotation: This article describes the peculiarities of the formation of social psychological adaptation in groups of swimmers of preschool and primary school age and the psychocorrection of the abnormal psychological development of the child in the process.

Keywords: Psychocorrection, constructive communication, correctional disorder, social development, attitude, aggression, stubbornness, shyness, social psychological adaptation. obstinacy, stubbornness, self-conformity, self-absorption, cooperation, activity, dignity, behavior, detachment, motive, unkindness, detachment, mask of indifference, perfect, self-confidence, physiological symptoms, behavior.

Kirish: Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar rivojlanishi va tarbiyasi – bir butun va uzluksiz jarayon bo‘lib, u doimo psixolog, pedagog va ota-onalarning diqqat etiborida bo‘lishi zarur. Bola qanchalik muvaffaqiyatli rivojlanayotganligini ijtimoiy taraqqiyot yo‘lini egalash jarayonida qanday to‘siqlar uchrashi mumkinligini oldindan tushunish malakaviy yondashuvni talab etadi.

Bugungi kunda maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarni har tomonlama rivojlangan, jismonan sog‘lom, aqlan yetuk va ma’naviy jihatdan shakllangan qilib voyaga yetkazish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib kelmoqda.

Metod. Shaxs rivojlanish jarayonida turli o‘zgarishlarni boshidan o‘tkazadi. Turli xarakterga ega bo‘lgan obyektiv va subyektiv omillar ta’sirida xususan maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar xulq atvorida o‘zgarishlar, jumladan uyatchanlik, agressivlik, o‘jarlik, tortinchoqlik, o‘quv jarayonlariga moslasha olmaslik kabi holatlar kuzatiladi. Bu kabi xususiyatlardan uyatchanlik va tortinchoqlik haqida to‘xtaladigan bo‘lsak, bolalar tabiatini o‘rganish maqsadida o‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, uyatchanlik va tortinchoqlik xususiyatlari maktab yoshigacha bo‘lgan bolalar (5-6 yosh) va kichik maktab yoshi (1-4 sinflar) davrida ko‘proq bo‘lishini quyidagi diagramma orqali ham bilib olishimiz mumkin.

Buxoro shahar 7- va 14- sonli o‘rta ta’lim maktablari (1-4 sinflar) miqyosida

- 1- o‘zini moslashtirish
- 2- o‘zini chetga olish
- 3- uyatchanlik
- 4- o‘jarlik
- 5- tortinchoqlik

Bu ma’lumotlar uyatchan bolalarning o‘zini o‘zi baholashda va boshqalarning baholashlarida farq kuzatiladi. Yana boshqa bir keskin farq bolaning tarbiyachi tomonidan baholanishida namoyon bo‘ladi. Uyatchan bo‘lmagan bolalarda bunday buzilishlar kam kuzatiladi va anchagina zaif ifodalanadi.

Uyatchan bola – bu shunday bolaki, bir tomondan, boshqa odamlarga yaxshi munosabatda bo‘ladi, ular bilan muloqotda bo‘lishga harakat qiladi, boshqa tomondan esa o‘zini va o‘z kommunikativ ehtiyojlarini ko‘rsatishni xoxlamaydi, bu o‘zaro munosabatlarda kelishmovchilikka olib keladi. Bunday kelishmovchiliklarning sababi uyatchan boladagi o‘ziga bo‘lgan munosabat xususiyatlariga bog‘liqdir. Bir tomondan, bola o‘zini-o‘zi baholashning yuqori darajasiga ega bo‘ladi, o‘zini eng zo‘r deb hisoblaydi, ikkinchi tomondan esa – boshqa odamlarning, ayniqsa begonalarning o‘ziga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishiga ko‘zi yetmaydi. Shu sababli ular bilan muloqotda uyatchanlik yanada yorqinroq namoyon bo‘ladi. Uyatchan bolaning o‘z qadr-qimmatiga bo‘lgan ishonchsizligi boshqa odamlar uchun uning shakllanayotgan

motivatsion ehtiyoj sohasini berkitib qo'yadi. Hamkorlikdagi faoliyat va mukammal muloqotda bolaga o'z ehtiyojlarini to'laqonli qondirishiga imkon bermaydi.

Uyatchan bolalarning o'ziga bo'lgan munosabati o'zaro hatti-harakatlarning va o'zini baholashning har qanday ko'rinishidagi o'z shaxsiga e'tibor qaratishning yuqori darajasi bilan xarakterlanadi. Bola bajaradigan hamma narsa, go'yoki boshqalar ko'zi bilan baholanadi va bu, uning nazdida o'z shaxsiyatining qadr-qimmatiga xavf soladi. O'z "Men"i haqida yuqori sezuvchanlik ko'pincha hamkorlikdagi faoliyat va muloqot mazmuniga to'sqinlik qiladi. E'tirof va hurmat motivlari, bilimga va ishga doir motivlardan ustun holda, bola uchun hamisha eng asosiysi sifatida namoyon bo'ladi, bu o'z imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishga va boshqalar bilan mukammal muloqot qilishga to'sqinlik qiladi. Fe'l-atvori ma'lum bo'lgan yaqin odamlar bilan muloqotda uning sezuvchanligi soya ortiga berkinadi, begonalar bilan munosabatda esa, xulqning himoya shakliga ega holda, yani eng asosiy o'rinda namoyon bo'ladi, bu shakl «o'zidan ketish», ba'zan esa «loqaydlik niqobi» deb ataladi. O'zining o'zligidan qattiq tashvishlanish bolani cheklab qo'yadi, gohida unga o'zining eng yaxshi imkoniyatlarini ko'rsatishga, o'z kechinmalarini namoyon etishga imkon bermaydi. Lekin bola atrofdagilarning baholashlarini kutishni to'xtatgan hollarda, boshqa uyatchan bo'lmagan tengdoshlari singari u ham juda ochiq va kirishuvchan bo'ladi.

Natijalar. Uyatchan bolalar ko'pincha yangi munosabatlardagi muammolarni keskin hal qiladilar – ular bunday munosabatlardan kechadilar. Ular rad etilish xavfiga qarshi bormaydilar, yakkalanishni afzal ko'radilar. Ammo odam o'z hayotida muhim munosabatlar bog'lash uchun bu xatarga qarshi borishi lozim. Aslida ko'plab uyatchan bolalar suhbatlashishni va kulishishni xohlaydilar. Sukutli g'azab – ularning jamiyatning iltifotsizligiga qarshi odatiy reaksiyasi, garchi bu iltifotsizlikka o'zlari aybdor bo'lsalar ham.

Bolalarda namoyon bo'layotgan yuqoridagi hissiyotlar bilan birgalikda, hozirgi kunda jamiyatda kam o'rganilgan va shu bilan birga, jamoada ayniqsa bolalar orasida ancha keng tarqalgan tortinchoqlik hissi ham bola shaxsi rivojlanishida global muammo hisoblanadi.

Tortinchoqlik haqida ko'p psixologlar turlicha fikrlar bildirganlar. Masalan Stenford "insonlar oldida namoyon bo'ladigan qurquv" degan bo'lsa ba'zi bir ilmiy lug'atlarda esa berkinish ko'rinmaslik qo'rquv kabilar sifatida kelgan.

Tortinchoqlik hissi bolalarga qattik ta'sir etishi natijasida ular o'zlarini idora qila olmay hatti-harakatida ta'biylik yo'qoladi mimika va ovoz tovushlarida ham o'zgarish paydo bo'ladi. Tortinchoq bolalar jamoa orasida iloji boricha ko'rinmaslikka harakat qilishadi. Do'stlari sinfdoshlari bilan bo'lgan muloqotda o'zini bitta qolipga solib turishi natijasida bunday bolalar sekin asta o'zini odamlardan olib qochadilar. Agar bu holatlar kattalar tomonidan befarq qoldirilsa bola shunday holatda ulg'ayib borsa tortinchoqlik zo'rayib buning oqibatida og'ir nevroz holatiga olib keladi.

Tortinchoqlik hissinin boshdan kechirayotgan bolada 3 xil ta'sirlanishni ko'rishingiz mumkin:

1. Tashqi hatti-harakatlarida namoyon bo'layotgan tortinchoqlik
2. Fiziologik alomatlari
3. Hijolat bo'lish va o'zini noqulay his qilish

Xulosa va tavsiyalar. Xo'sh bunday holatda nimalar qilishimiz mumkin masalan: bolalar bilan psixokorreksiya metodlarini amalga oshirish bilan birgalikda to'g'ri muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, bolalarda atrofdagi odamlarga nisbatan qiziqish uyg'otish, kattalar ya'ni ota-onasi bilan birgalikda o'qituvchi va tarbiyachilari ham bolaning muloqotga kirishuvchanligini rivojlantirish uchun hamkorlikda harakat qilishlari ayni muddaodir. Bolaning erishgan muvaffaqiyatini sezish, sinfda xayrixoh munosabatlarni yaratish, o'zaro yordamni rag'batlantirish, shaxsiy namuna bilan o'ziga tortish, kichik yoshdagi o'quvchilar bilan do'stona muloqot usulini qo'llash

orqali bolalarda moslashuvchanlik xususiyatlarini shakillantirib borishimiz mumkin. Bolalarda moslashuvchanlikni shakillantirishda psixokorreksiya metodlarining ham o'zni katta. Psixokorreksion tadbirlar rivojlanishdagi og'ishlarni to'g'rilashga yo'naltirilgan va bu usuldan asosan bolalar, o'quvchilar va o'smir yoshlarda qo'llanilyapti. Bolaga o'tkaziladigan har qanday psixologik ta'sir faqatgina ortda qolgan bosqichni korreksiya qilishgagina qaratilgan bo'lmay, ortda qolishni oldini olishga, uyg'un rivojlanishga yo'l ochishga qaratilgan bo'lishi lozim.

Umuman olganda, korreksion rivojlantiruvchi dastur 3 ta vazifani bajarishi lozim:

1. Korreksion buzilish va ortda qolishni tuzatish.
2. Profilaktik –buzilish va ortda qolishni oldindan aniqlash.
3. Rivojlantiruvchi-taraqqiyot mazmunini boyitish, optimallashtirishga qaratilganlik.

Shu 3 ta dasturni birgalikda olib borilishi kutilgan natijalarni berishi mumkin.

Psixokorreksiya ham keng tarmoqli bo'lib o'z ichiga art terapiya, musiqa terapiya, o'yin terapiya, ertak terapiya, psixogimnastika kabilarni oladi. Hozirgi kunda asabiy, o'ziga ishonmaydigan, qo'rqqoq, xavotirligi kuchli bo'lgan, urushqoq, nutqida nuqsoni bor bo'lgan bolalar bilan ishlashda ularda bu jarayonlarni koreksiya qilishda ertak terapiyadan keng qo'llanilmoqda va bu usul ijobiy tomonga o'z foydasini ko'rsatmoqda. Bu usulni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar uchun ham keng targ'ib qilinsa foydadan xoli bo'lmas edi. Chunki bolalarning asosiy vaqti maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va maktabda o'tadi.

Maktabgacha ta'lim ped tarbiyachilari va o'qituvchi, ota-onalar uchun mashhur chet el psixologlari N.I Kazlov, I.V Vachkov va boshqalar tomonidan ertak terapiya to'plamlari chiqarilgan va bunday to'plamlarda tirnoq tishlaydigan, shirinlikxo'r, enurez(siyg'oq), ichi qotadigan, gap qaytaradigan, televizor ko'p ko'radigan, qo'l so'rish, o'jar, nerv kasalliklari bor bolalarda ulardan bunday odatlarini korreksiya qiluvchi hikoyalar jamlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. E.G'oziyev Yosh davrlar psixologiyasi (Toshkent 2010 y)
2. Sh.R.Barotov Psixologik xizmat (Toshkent 2018y)
3. Sh.M.Mirziyoyev "Milliy Taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz" (Toshkent Uzbekiston 2019y).
4. Sh.M.Mirziyoyev "Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir" (Toshkent Uzbekiston 2018y)
5. Anastazi A. Дифференциальная психология М.: ЕКСМО-Press, -2001.
6. I.V.Vachkov Skazkoterapiya (razvitiye samosoznaniya cherez psixologicheskuyu skazku) 2007g
7. Sh.R.Barotov Psixologik xizmat (Toshkent 2018y)
8. Hakimova Fazolat Khoshimovna ПСИХИЧЕСКИЕ И ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ СОСТОЯНИЯ У ДЕТЕЙ вестник 23 (79), 358-361
9. Hakimova Fazolat Khoshimovna Психология: происхождение и структура научного факта Вестник интегративной психологии 19 (2), 115-119
10. Hakimova Fazolat Khoshimovna Мактабгача ёшдаги болаларнинг ижтимоий психологик мослашув шаклланишида психокоррекция методларнинг турни Психология илмий журнали 4 (5), 128-130
11. Hakimova Fazolat Khoshimovna Мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болаларда мослаша олмасликнинг турли қуринишларини психологик хусусиятлари. "Тафаккур ва талқин" 5 (2), 776-779
12. Hakimova Fazolat Khoshimovna Бола шахсининг шаклланишида оиланинг турни "Тафаккур ва талқин" 3 (2), 452-455
13. Internet tarmoqlari